

COLOFON

Uitgave

Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP 's-Gravenhage
telefoon 070-3116611

Samenstelling/Productie

mw. drs. M. Bookelman
mw. I. Ender
mw. drs. M. Höfkens
M. van Ingen
drs. M. Jansen
mw. drs. S.R. Jonkergouw
mw. M. Mohansingh
drs. A.F.J. Niemeijer
mw. drs. L.A. Nizet
mw. R. Ramautar
mw. drs. C. Scheffer
ir. Th. A.J. Schiere
drs. A. Schuurman
mw. drs. E.B. de Snoo-van de Garde
ing. M. Spooren
drs. J.L.R. Valk
ir. M. Verwey

Begeleidingscommissie

L.J. van den Boogert
D. Brouwer de Koning
drs. R. Daalder
drs. Th. M. Elsing
W. de Jong
drs. W.B.J. Polman
ir. D. van der Veen
ir. J. G. Wegner

Vormgeving

Facilitaire Dienst, Bureau Vormgeving

Druk

Rooduyn vorm & druk

's-Gravenhage, december 1994

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

J. Bookelman
M. Jansen
mei 1993

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

E.B. van de Garde
L.A. Nizet
mei 1990

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

E.B. van de Garde
L.A. Nizet
A. Schuurman
september 1993

D. GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN

M. Jansen
A. Schuurman
september 1993

E. INVENTARISATIE

E.B. van de Garde
L.A. Nizet
1988

INHOUDSOPGAVE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING
2. FYSISCHE GESTELDHEID
  - 2.1. Bodemgesteldheid
  - 2.2. Afwatering
3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK
  - 3.1. Ontginning en verkaveling
  - 3.2. Agrarisch grondgebruik
  - 3.3. Niet-agrarisch grondgebruik
  - 3.4. Visuele karakteristiek huidige landschap
4. INFRASTRUCTUUR
  - 4.1. Landwegen
  - 4.2. Waterwegen
  - 4.3. Spoor- en tramwegen
  - 4.4. Dijken
  - 4.5. Militaire infrastructuur
  - 4.6. Nutsbedrijven
5. NEDERZETTINGEN
  - 5.1. Algemeen
  - 5.2. Kernen
    - 5.2.1. Noordwijkerhout
    - 5.2.2. De Zilk
    - 5.2.3. Ruigenhoek
    - 5.2.4. Piet Gijzenbrug
  - 5.3. Verspreide bebouwing

LITERATUURLIJST

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

BIJLAGEN

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

D. GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN

E. INVENTARISATIE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

De gemeente Noordwijkerhout ligt in het westen van de provincie Zuid-Holland en is in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project (M.I.P.) ingedeeld in de regio West-Rijnland (Figuur 1). De huidige zes buurgemeenten van Noordwijkerhout zijn respectievelijk van noord naar oost, zuid en west: Zandvoort en Bloemendaal in de provincie Noord-Holland en Hillegom, Lisse, Voorhout en Noordwijk in de provincie Zuid-Holland.

De oostgrens van de gemeente verloopt grotendeels door de Haarlemmer of Leidsche Trekvaart. Alleen tussen Halfweg en De Zilk loopt de gemeentegrens iets ten westen van de Trekvaart. De zuidgrens volgt in grote mate perceelsgrenzen. Dit geldt eveneens voor de westgrens die in het noorden echter door de duinen loopt. De noordgrens loopt in een rechte lijn grotendeels langs perceelsgrenzen en door de duinen.

De gemeente Noordwijkerhout telt vier kernen: Noordwijkerhout, De Zilk, Ruigenhoek en Piet Gijzenbrug.

Het grondgebied van de gemeente heeft een totaal oppervlak van 23,41 km², bestaande uit land en binnenwater. Bij een totale bevolking van 15.060 en 22,54 km² landoppervlak (1992) resulteert dat in een dichtheid van 668 inwoners per km² landoppervlak.

---

2. FYSISCHE GESTELDHEID

2.1. Bodemgesteldheid

Zuid-Holland kent aan het oppervlak slechts afzettingen uit het jongste geologische tijdperk: het Holoceen (8000 v.Chr.-heden). Het gaat om de grondsoorten zand, klei en veen. In Noordwijkerhout ligt voornamelijk zand aan het oppervlak, wat deels te danken is aan drastische ingrepen van de mens in de bodemgesteldheid. Klei en veen zijn verder vaak onder het zand, in de diepere bodemlagen aanwezig.

In de periode van 8000 tot 4800 jaar geleden was er een toenemende invloed van de zee te bespeuren door klimaatsverbeteringen, waardoor de zeespiegel steeg. Hierdoor kon overal in het Zuid-Hollands kustgebied zeeklei afgezet worden. Vanaf circa 2500 v. Chr. nam de invloed van de zee echter af: opgeworpen strandwallen blokkeerden de zee langs het gehele Zuidhollandse kustgebied. Alleen de monding van de Oude Rijn onderbrak deze strandwallen. Verantwoordelijk voor de vorming van die strandwallen was de zee zelf: uit het voorhanden zijnde losse materiaal (zand) werden de strandwallen door stroming en golfslag gevormd. Ze zijn te vergelijken met zandbanken. De strandwallen liggen min of meer evenwijdig aan, maar landinwaarts van de huidige kustlijn. In een aantal fasen ontstonden drie strandwallen, alle noord-oost georiënteerd, maar op enige afstand van elkaar gelegen. Ze zijn nog steeds in het landschap van Zuid-Holland aan te wijzen. Noordwijk en Noordwijkerhout liggen op de - vanaf het oosten gerekend- derde en jongste strandwal, die omstreeks 1000 v. Chr. gevormd werd. Na vorming van de strandwallen stootte de wind de zandmassa's op tot een reliëfrijk zandgebied, de 'Oude Duinen' genoemd. De Oude Duinen kwamen op enkele meters boven NAP te liggen. Omdat de westelijke strandwallen gevormd werden in een tijd met een hogere zeespiegel zijn ze hoger dan de oostelijke strandwallen. Vanaf de 16e eeuw werden de Oude Duinen afgezand, omdat er zand nodig was voor ophogingen in de steden en voor grondverbetering, wegaanleg en dijkbouw. Hierdoor kwam het oppervlak der Oude Duinen op veel plaatsen decimeters tot meters lager te liggen (zie ook 3.1).

Tussen de strandwallen lagen wat lager gelegen, vlakke gebieden, de zogenoemde strandvlakten. Die strandvlakten waren drassige gebieden, omdat de zeewaarts gelegen strandwallen een goede afwatering beletten. In dit drassige milieu kon veenvorming op gang komen.

Omstreeks 1500 v. Chr. nam de invloed van de zee opnieuw toe. Via de monding van de Oude Rijn, waar de reeks strandwallen onderbroken was, kon de zee zijn invloed op het achterland doen gelden. Op de strandvlaktes werd jonge zeeklei afgezet, die aan weerszijden van de Oude Rijn als een film over de strandvlaktegronden kwam te liggen. Dit proces eindigde toen in de 9e eeuw de monding van de Oude Rijn verzandde.

De hoge duinen die direct aan de kust en voor een zeer klein deel op Noordwijkerhouts grondgebied liggen, werden vrij recent, tussen 1200 en 1600, gevormd door overstuiving van de Oude Duinen ter plaatse met nieuwe zandpakketten. Hierdoor ontstonden de zeer reliëfrijke en hoge duinen met een gemiddelde hoogte van 10 meter + N.A.P. Door de vorming van de Jonge Duinen en de daaraan voorafgaande verzanding van de monding van

de Oude Rijn eindigde definitief de invloed van de zee op het achter de huidige kustlijn gelegen gebied.

Eindresultaat was een landschap met zandruggen, met daartussen vlaktes opgebouwd uit verschillende lagen. Ten oosten en ten westen van de kern Noordwijkerhout liggen smalle strandvlaktes, met zand aan de oppervlakte. Het is een laag van ten hoogste 1 m dik, die de wind van de Oude Duinen afblies. Door de overheersende westenwinden is het stuifzandpakket in de westelijke strandvlakte dikker dan op de oostelijke strandvlakte.

Vanaf de Middeleeuwen ging de mens een steeds grotere rol spelen in het bepalen van de bodemgesteldheid. Vanaf de 16e eeuw werden de Oude Duinen afgezaand en geëgaliseerd, ten gevolge van de zandbehoeften in de Hollandse steden. De strandvlakten werden vanaf de late 19e eeuw kunstmatig geschikt gemaakt voor de bollenteelt. Hiervoor werden de gronden op verschillende manieren bedekt met een laagje zand, zodat op veel plaatsen nu zand aan het oppervlak ligt (zie ook 3.1).

2.2. Afwatering

In de Middeleeuwen was de afwatering van het gebied ten noorden van de Oude Rijn zeer gebrekkig: de monding van de Oude Rijn verzandde, en het aangevoerde water verspreidde zich in noordelijk richting over de strandvlaktes naar het IJ en de Zuiderzee. Om de afwateringsproblemen effectief aan te pakken werd omstreeks 1220 het Hoogheemraadschap van Rijnland opgericht. Het grondgebied van de gemeente Noordwijkerhout behoort tot dit hoogheemraadschap, dat nog steeds bestaat.

In 1572 probeerde het hoogheemraadschap de duinen bij Katwijk te doorgraven en zo de monding van de Oude Rijn te herstellen. Door dichtslibbing mislukte deze poging. Begin 19e eeuw lukte een nieuwe poging wel: in 1807 werd een nieuwe doorgang in de Katwijkse duinen voltooid. Via dit 'Katwijks Uitwateringskanaal' en het Additionele Kanaal uit dezelfde tijd kon een grote hoeveelheid water op natuurlijke wijze via sluisen op de Noordzee geloosd worden. In de loop van de 19e eeuw verbeterde de waterbeheersing verder: het Additionele Kanaal werd verbreed en uitgediept, het Oegstgeesterkanaal werd aangelegd in de jaren '40 en in 1880 kwam er een groot stoomgemaal te Katwijk, waardoor op kunstmatige wijze ook bij een hoge buitenwaterstand binnenwater geloosd kon worden.

In het uiterste noordoosten ligt een klein deel van de Jonge Duinen op Noordwijkerhouts grondgebied. Deze gronden zijn niet in cultuur gebracht. Ze kennen ook geen afwateringsproblemen; ze wateren op volstrekt natuurlijke wijze af, waardoor poldervorming achterwege kon blijven. Ook de Oude Duinen, enige meters boven NAP gelegen, kenden geen afwateringsproblemen. Voor de gronden in de strandvlakten was afwatering wel een probleem. Deze gronden lagen lager dan de Oude en Jonge Duinen en door klink van de venige bodemlagen kwamen de gronden ook steeds lager te liggen, waardoor ze toenemend te kampen hadden met wateroverlast.

Toen de bollencultuur einde 19e eeuw op steeds grotere schaal werd bedreven, werd een perfecte waterbeheersing noodzakelijk. Bollen gedijen het best in gebieden met een grondwaterstand van zo'n 50 cm onder het maaiveld. Een aantal hooggelegen gebieden

voldeden daar zonder ingrepen niet aan en werden inmalingspolders. De Noordwijkerpolder die deels in Noordwijk, deels in Noordwijkerhout ligt is zo'n inmalingspolder. In de zeer hoge polder heeft het water een hoger peil dan in Rijnlands boezem. Water wordt ingelaten via drie elektrische gemalen (via de Maandagse Watering en de Trekvaart). De (natuurlijke) uitwatering wordt geregeld met schuiven. In 1879 werd de polder vergroot met een gebied ten noorden van de Dinsdagse Watering, op het grondgebied van de gemeente Noordwijkerhout. De Noordzijderpolder wordt niet bemalen; het noordelijk deel van de polder ligt drie meter hoger dan het zuidelijk deel. Het noordelijk deel heeft door de lage waterstand dan ook duidelijk schralere weilanden. Ook Langeveld wordt niet bemalen, maar werd na de oorlog wel geschikt gemaakt voor bloembollenkweek. Bijzonder is dat er vier terrassen werden aangelegd om het hoogteverschil tussen duinen en boezemwater te overbruggen. De Hoogeveense poldermolen uit circa 1654 ligt aan de westzijde van de Trekvaart en de spoorlijn Leiden-Haarlem en zorgde voor bemaling van de Hoogeveense Polder. Tot 1978 was de molen frequent in bedrijf. Eerder deze eeuw was in de molen een dieselmotor geplaatst, in 1991 vervangen door het nu nog aanwezige elektrische vijzelgemaal. De molen werd in 1985 gerestaureerd en is nog steeds maalvaardig.

De Grote Zilkerpolder bestaat uit twee delen: het noordelijk deel wordt niet bemalen, het zuidelijk deel wel. Rond de polder liggen geen kades; het gebied is omgeven door duinen, de Delfweg en de kade van de Trekvaart. Sinds 1984 wordt de polder elektrisch bemalen.

De Hogeveense Polder bestaat sinds 1540. Polderkades ontbreken, behalve in het oosten, waar de kade van de Trekvaart als zodanig functioneert. Het zuidelijk polderdeel wordt bemalen door een schepradmolen, waarin in de jaren dertig een dieselmotor geplaatst werd. Het noordoostelijk polderdeel heeft sinds 1989 een elektromoter.

De Zwetterpolder ligt deels in Noordwijk en deels in Noordwijkerhout. Polderkades zijn aanwezig en een aantal zandvaarten op Noordwijkerhouts grondgebied, doorsnijden de polder: de Fagel, de Vogel, de Leeuwenhorster Zandvaart. Tussen Piet Gijzenbrug en Noordwijkerhoek zorgde tot 1930 een molen voor bemaling, die uitsloeg op de Trekvaart. De molen werd afgebroken en vanaf 1930 zorgt een gemaal met dieselpomp, uitslaand op de Trekvaart, gelegen in Noordwijkerhout, vlakbij de grens met Noordwijk, voor de bemaling. In 1989 ging dit gemaal over op dieselmaling.

Het hierboven beschreven gebied ligt in het algemeen minder dan 0.5 m beneden NAP. In het noordwesten steken de duinen tot een maximale hoogte van 10.4 m + NAP boven de omgeving uit.

---

3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK

3.1. Ontginning en verkaveling

De eerste bewoners in het gebied van de huidige gemeente Noordwijkerhout waren jagers en verzamelaars die sedert 8000 v. Chr. het landschap bevolkten. Sporen van meer permanente vestiging dateren van 2.500 jaar geleden, toen op de hogere zandgronden, de Oude Duinen, zich de eerste landbouwers vestigden. De Oude Duinen waren daarmee de eerste ontginningsbasis in het gebied. In het eerste millennium na Chr. raakten grote delen van de Oude Duinen ontgonnen; vanaf die tijd werden de bossen (eik, beuk, iep) gerooid en de gronden in onregelmatige blokken verkaveld. Aanvankelijk waren het eilandjes in een verder nog woeste omgeving. Rond 1500 na Chr. was alle bos op de strandwallen en -vlakten verdwenen. Nederzettingen als Noordwijkerhout en de handelswegen werden op de strandwal aangelegd. Dijken en kades waren er nauwelijks. Veel wegen in de gemeente lijken weliswaar over zanddijken te lopen, maar dit is slechts schijn: niet de wegen werden opgehoogd, maar het omringende gebied kwam lager te liggen door afzanding.

De Jonge Duinen werden sedert hun ontstaan in de Late Middeleeuwen intensief gebruikt door de mens: in de 14e eeuw werden er konijnen uitgezet voor pels en vlees, varkens werden gehoed in de duinbossen, blekerijen haalden zuiver water uit de duinen, in de 17e eeuw waren er ontginningspogingen voor veldjes rogge en aardappelen. De natuurlijke duinbossen verdwenen en ervoor in de plaats kwam heide-achtige begroeiing, beweid met schapen en geiten, waardoor weer zandverstuivingen ontstonden. De duinen hadden tot 1900 dan ook een veel kaler uiterlijk dan nu, wat vooral een gevolg is van grootschalige beplanting met naaldbossen.

In de late 19e en de 20e eeuw wijzigde het grondgebruik drastisch, door de opkomst van de bollenteelt. Aanzien en bodemstructuur van het gebied veranderden daarmee drastisch en van de oude (verkavelings)structuur is ook weinig meer terug te vinden. De eerste uitbreiding van de bollenteelt geschiedde door afzanding van de meest geschikte gebieden: de Oude Duinen. Het landschap veranderde erdoor: heuvels, bossen en valleien maakten plaats voor een vlak landschap met lijnrechte vaarsloten en wegen. In de 20e eeuw wilde men ook de minder goede bodems voor de bollenteelt geschikt te maken: de strandvlaktegronden. Deze gronden waren in hun natuurlijke staat niet geschikt als bollengrond. Via verschillende methodes werden deze gronden drastisch aangepakt: 1. omspuitingen: machines zuigen de zandlagen van grote diepte op en deponeren dat op de oude bovenlaag; 2. diepdelfen: het handmatig boven halen van zandlagen tot drie meter diepte; 3. Uitvenen en invaren: het verwijderen van de veenlaag en vervolgens opbrengen van een laag zand; 4. Bezanden: op de bovenlaag een laag kalkrijk zand aanbrengen. Voorbeelden van strandvlakten die wat betreft grondgebruik veranderden zijn: de Hoogeveense Polder en het grondgebied tussen de Trekvaart en de provinciale weg. Eind 19e eeuw waren het nog hoofdzakelijk weidegebieden. Momenteel is het land vooral in gebruik voor de bollenteelt, met nog enkele percelen grasland.

In de jaren zeventig werden de Hoogeveense Polder en de Zilkerpolder opnieuw ingericht, nodig om een betere perceelsgrootte te bereiken, de versnippering tegen te gaan, het waterpeil beter te beheersen en de onregelmatige vorm van de percelen tegen te gaan.

3.2. Agrarisch grondgebruik

In de periode na 1800 gaf het grondgebruik in de gemeente Noordwijkerhout een verschuiving te zien van veeteelt, akkerbouw en tuinbouw naar bollenteelt. De omslag vond plaats na 1890. De teelt van bollen ging aanvankelijk vooral ten koste van de (groente)teelt. Later leidde de bollenteelt ook het afzanden van strandwallen, het ontginnen van bossen, het rooien van hakhout, het in cultuur brengen van duingrond en het scheuren van weilanden. Voor de verspreiding van de bollenteelt in de regio waren een aantal factoren van belang: de zandige bodem was geschikt voor de teelt, de waterbeheersing was er goed en het klimaat met een getemperde nachtvorst, een hoog vochtigheidsgehalte, veel zonuren en een natuurlijke buffer tegen zeewind was er gunstig. Tenslotte was er veel vakkennis aanwezig, waar de afdeling Noordwijkerhout van de Nederlandse Vereniging voor bloembollencultuur (1897) toe bijdroeg.

Bollenteelt was in de omgeving van Haarlem al eeuwen belangrijk. Door de groeiende vraag naar bollen werd er een steeds groter oppervlak mee bezet. De teelt breidde zich uit ten noorden en ten zuiden van Haarlem. In zuidelijke richting werden allereerst de gronden langs de straatweg van Hillegom naar Leiden gebruikt. Vanaf 1890 waren de gronden in de westelijke Bollenstreek, waar Noordwijkerhout toe behoort, aan de beurt. In 1886 was in Noordwijkerhout twee hectare met bollen bezet, in 1895 was dat 25 hectare, in 1924 124 hectare en in 1930, het einde van de voor-oorlogse expansie, 500 hectare. Bloembollen zijn een exportgewas; in 1950 werd 95% van de oogst geëxporteerd. In de jaren dertig veroorzaakten de wereldcrisis en daarna de Tweede Wereldoorlog een crisis in de bloembollenteelt. De slechtste bollengronden werden weer in weiland omgezet. De bollenbedrijven in het westelijk bollengebied, ondermeer Noordwijkerhout, waren voor die crisis veel gevoeliger de bedrijven in de oostelijke bollengebieden. In Noordwijkerhout waren de bollenbedrijven klein en jong en ze hadden daardoor een wankeler financiële basis.

Na de oorlog was er een nieuwe bloeiperiode in de bollenteelt en het areaal breidde zich opnieuw uit. Hoe belangrijk de bollenteelt was voor Noordwijkerhout blijkt wel uit het feit dat er in 1953 319 bollenkwekers waren, tegen slechts 2 groentetelers. Van de mannelijke beroepsbevolking was in 1947 59% werkzaam in de bollen.

Waar de grond ongeschikt was voor de bollenteelt bleef de veeteelt bestaan; de weilanden liggen echter verdspreid. Slechts hier en daar is nog wat weiland op grond die gebruikt zou kunnen worden voor de bollenteelt. In 1973 waren er tien melkveehouderijbedrijven.

3.3. Niet-agrarisch grondgebruik

De Jonge Duinen werden voorheen op kleine schaal voor drinkwaterwinning gebruikt door 'waterboeren', die hiertoe kleine delen van de duinen pachtten. Zij gingen met het water langs de deuren. Vanaf het midden van de 19e eeuw (Amsterdamsche Duinwatermaatschappij, 1853) volgde grootscheepse waterwinning en in de jaren twintig was de onttrekking al groter dan de neerslag, waardoor verdroging en verzilting optraden. Als remedie werd water uit de grote rivieren naar de duinen gebracht. Dit water zat echter vol met voe-

dingsstoffen, waardoor het voedselarme duinmilieu voedselrijker werd. Hierdoor veranderden de flora en fauna van het gebied drastisch.

Parken en buitenplaatsen werden vanaf de 17e eeuw aangelegd, aanvankelijk op afgezande terreinen, later toen de Engelse landschapsstijl in de mode kwam vooral op de woeste terreinen met reliëf. In de late 19e en de 20e eeuw moest een aantal van deze Engelse parken weer het veld ruimen. Ze werden afgezaand en bebouwd met schuren en landhuizen van rijke bloembollenkwekers. Tussen Noordwijk en Noordwijkerhout liggen nog de laatste resten van een onvergraven strandwal. De landgoederen Klein en Nieuw Leeuwenhorst liggen in het zuiden van Noordwijkerhout. Het zijn de restanten van een ooit veel omvangrijker bosgebied.

Het afzanden van terreinen ten behoeve van de bollenteelt had veel invloed op de ruimtelijke ontwikkeling in de directe omgeving van de kern Noordwijkerhout. Afgezaand werden na 1900: landgoed Leeuwenhorst, de duinen aan de Schulp- en Gooweg, de duinen westelijk van de Herenweg en aan de huidige Hoofdstraat. Ten behoeve van dit afzanden werden de St. Bavosloot en de Guldmondsvaart gegraven. Een deel van het zand werd gestort aan het Stort, waar een langzaam omhoogvloeiende dijk ontstond, tot aan het Clemens Retraite huis. Door afzanding ontstond ook een meertje, later vergroot tot recreatiemeer. Ook het gebied Oosterduinen veranderde flink. Honderd jaar geleden was het nog een duingebied op twee strandwallen, maar na de eeuwwisseling werd het afgegraven voor de bollenteelt. Het nu bestaande recreatiemeer, het Oosterduinse Meer, ontstond door diepe ontzanding, toen de strandwallen al niet meer afgezaand konden en mochten worden. Het is een langwerpige plas, omzoomd met ligweides en bosjes.

Vanaf de jaren vijftig is er een nieuwe ontwikkeling: de oprukkende verstedelijking en de nijverheid verdringen de bollenkweek voor een gedeelte.

3.4. Visuele karakteristiek huidige landschap

Het grondgebied van Noordwijkerhout bestaat voor het overgrote deel uit zanderijlandschap: een vlak en over het algemeen zeer open gebied, grotendeels benut voor de bollenteelt. Dit vlakke zanderijlandschap wordt ingesloten door de hoge, met bos begroeide duinen in het westen en noorden (gemeente Noordwijk), de bosachtige gebieden van de Keukenhof in het oosten (gemeente Lisse), de beplantingen van Nieuw- en Klein Leeuwenhorst (gemeente Noordwijkerhout) en de bebouwing van Noordwijk-binnen in het zuiden (gemeente Noordwijk).

De bollenvelden zijn vooral in het voorjaar, als de bloemen in bloei staan, beeldbepalend. Overal in de bollengebieden liggen verspreid vele huizen en bollenschuren, waaromheen de erfbeplanting meestal ontbreekt. Ten noord-oosten van Noordwijkerhout ontbreken hoofdlijnen en contrasten in het landschap, waardoor het beeld ter plaatse chaotisch en onduidelijk dreigt te worden. Brede, ter plaatse beeldbepalende sloten, worden vooral aangetroffen in de Noordwijkerhoutsche Geest, de Oosterduinse Polder en ten noorden van de Zilk. Kassen komen veel voor in Langeveld, de Noordzijderpolder en de Hogeveen-sepolder.

Enkele gebieden hebben een wat ander karakter dan het hierboven beschreven open zanderijlandschap. Langeveld, in het noordwesten van de gemeente, is een bollengebied met een besloten karakter. Ten zuiden van Noordwijkerhout, rondom de buitenplaatsen Nieuw- en Klein-Leeuwenhorst ligt een bosachtig gebied. In het uiterste noordwesten van de gemeente ligt een kleine strook van de Jonge Duinen op Noordwijkerhouts grondgebied. Ten noorden van Noordwijkerhout ligt de voormalige zandwininput Oosterduinen, die is ingericht als recreatieterrein, met aan de westkant een bungalowpark. Dit bungalowpark, maar ook twee psychiatrische inrichtingen en de bebouwing van Noordwijkerhout gaan deels schuil achter groenaanplant.

Een aantal elementen vallen sterk op in het landschap. Zo liggen de meeste wegen en de spoorlijn Den Haag-Haarlem boven het omringende zanderijlandschap. Dat loopt uiteen van enkele decimeters tot drie meter voor de spoorlijn (zie ook 4.5.). De wegen worden meestal begeleid door laanbeplanting en ze geleiden het landschap. Opvallende landschapselementen zijn voorts: de vuilstortplaats midden in de Hogeveense Polder, de Hogeveense poldermolen, met er tegenover, op grondgebied van Lisse, de Lageveense wipmolen, de kerktorens van Hillegom, Vogelenzang, Zilk, Noordwijk, Noordwijkerhout, de watertoren van Lisse en de vuurtoren van Noordwijk aan Zee.

---

4. INFRASTRUCTUUR

4.1. Landwegen

Het oostelijk bollengebied, oostelijk van de Trekvaart, is altijd beter ontsloten geweest dan het westelijk bollengebied, waar Noordwijkerhout toe behoort. Zowel ten oosten als ten westen van de Trekvaart, zijn de wegen vooral noord-zuid georiënteerd, wat te maken heeft met het feit dat de meeste wegen vanouds over de hoge, droge, zanderige strandwallen liepen, die eveneens die noord-zuid oriëntatie kennen.

De belangrijkste interregionale verbinding van oude datum in noord-zuidelijke richting lag buiten het grondgebied van de gemeente in het oostelijk bollengebied. Het was de weg die over de oostelijke strandwal liep, door de kernen van Lisse en Sassenheim, en Haarlem met Leiden verbond, de Heereweg. Een tweede oude weg met een noord-zuid richting was de weg die de kernen De Zilk, Noordwijkerhout, Noordwijk en Katwijk met elkaar verbindt, de Gooweg. Omstreeks 1850 was dit nog een onverharde weg, omstreeks de eeuwwisseling werd de weg verhard met puin of grind, in 1925 werd de weg geasfalteerd. Hij volgt een licht bochtig tracé en hij is sedert de opening van Rijksweg 8 (weg Leiden-Haarlem) vooral nog voor lokaal en recreatief gebruik van belang. Parallel aan bedoelde weg liepen er van Noordwijk-Binnen naar Noordwijkerhout nog twee wegen, die ook omstreeks de eeuwwisseling verhard werden, de Leeweg en de Buurtweg. Een vierde belangrijke noord-zuid georiënteerde weg was de Trekweg langs de Trekvaart. De Trekweg was speciaal bedoeld voor het jagen van trekschuiten tussen Leiden en Haarlem, maar ook ander verkeer maakte er gebruik van. De Trekweg was omstreeks 1800 verhard met puin. Met het minder belangrijk worden van het vervoer per trekschuit in de tweede helft 19e eeuw, werd deze weg van minder belang. Momenteel is de Trekweg een smalle weg, slechts gebruikt voor bestemmingsverkeer.

In oost-westelijke richting lag een aantal wegen, die de verschillende noord-zuid georiënteerde wegen met elkaar verbonden. Zuidelijk van Noordwijkerhout voert de Provinciale weg 3 verkeer aan naar de rijkweg 8. De Delfweg voert van Ruigenhoek naar Lisse, en de Beeklaan voert van de Zilk naar Hillegom. Voor het oost-west-verkeer waren er bruggen over de Trekvaart, ondermeer bij Piet Gijzenbrug en Halfweg. De Piet Gijzenbrug werd in de 20e eeuw driemaal vernieuwd. De weg van Piet Gijzenbrug naar Noordwijk, was omstreeks 1850 een grindweg en werd in 1938 verhard.

Na de oorlog zorgden verschillende infrastructurele werken voor een vlottere doorstroming van verkeer. Een nieuwe provinciale weg verbond de kernen Katwijk met Noordwijkerhout en de Zilk. De weg gaat over een dijklichaam dwars door de kern van Noordwijkerhout.

De wegen in het bollengebied worden intensief gebruikt door het recreatieverkeer, op weg naar strand en bollengebied.

4.2. Waterwegen

De enige belangrijke waterweg op het grondgebied van de gemeente Noordwijkerhout is de Trekvaart van Haarlem naar Leiden, waar de oostelijke gemeentegrens doorheen loopt.

De Trekvaart werd in de jaren 1656/1657 aangelegd door de strandvlakte en langs de ambachtsgrenzen van Hillegom en Noordwijkerhout en diende vooral het personenvervoer. De aanwezigheid van de vaart stimuleerde in later eeuwen de aanleg van zandvaarten en afzandingen. Tot omstreeks 1850 was de waterweg zeer belangrijk voor het personenvervoer tussen de beide Hollandse steden. Daarna verloor de Trekvaart echter de concurrentieslag met de inmiddels aangelegde spoorwegverbinding. Halverwege de trekvaart lag Halfweg, ten zuiden daarvan heette de vaart de Haarlemmertrekvaart, ten noorden ervan de Leidsche Trekvaart. In de jaren 1887/1888 werd de Trekvaart door het Hoogheemraadschap van Rijnland verruimd en verdiept voor een betere afwatering. Door de 21 vaste bruggen heeft de vaart momenteel geen functie meer voor de binnenscheepvaart, wel voor de afwatering en de pleziervaart. Sedert 1844 staat de vaart ook in verbinding met het Oegstgeester kanaal.

Enkele weteringen verbonden delen van het grondgebied van de gemeente met de Trekvaart. De belangrijkste rollen van deze weteringen waren gelegen in de afwatering van de landbouwgebieden, in het vervoer van agrarische producten en de afvoer van zand na het afzanden van terreinen. Belangrijke weteringen waren het Steengrachtskanaal, de Schippersvaart, de Guldemondsvaart, de Schippersloot (gegraven circa 1800), de Zanderijvaart en de Vogelsloot. Aan de Schippersvaartweg was een haven.

4.3. Spoor- en tramwegen

De spoorlijn Haarlem-Leiden, onderdeel van de lijn Amsterdam-Rotterdam werd aangelegd in 1842 en passeert de gemeente Noordwijkerhout oostelijk, net buiten het grondgebied. Aanvankelijk was het een breedspoorbaan, maar in 1866 werd normaalspoor aangelegd. Sedert 1924 werd geëxperimenteerd met elektrificatie-systemen, waarna in 1927 het tracé definitief geëlektrificeerd werd.

De lijn ligt oostelijk van de Trekvaart, net buiten de gemeentegrens. De spoorlijn werd grotendeels aangelegd door de strandvlakte, maar op een aardlichaam om op gelijke hoogte te blijven met de delen waar strandwallen de basis vormden. De plaatsen in de buurt lagen alle op de strandwal, te ver van de spoorlijn om een volwaardig station te krijgen. Nadat de spoorlijn was aangelegd werd het omringende gebied afgezaand, waardoor het nu lijkt alsof de spoorlijn overal op een drie meter hoge dijk ligt. Halteplaatsen, buiten de gemeentegrenzen waren: bij de buitenplaats Veenenbrug (tot 1896), Halfweg (1905-1945) en van 1842 tot 1945 Piet Gijzenbrug (Voorhout). Deze laatste halteplaats werd in 1875 verbeterd en er werd in dat jaar een klein rangeerterrein bij aangelegd. Vanaf 1926 heette het station Noordwijkerhout. In 1945 verloor het station zijn functie en in 1965 werd het gesloopt.

Tussen 1899 en 1912 bestond er een tramomnibusdienst van station Piet Gijzenbrug naar Noordwijk aan Zee, waarmee ondermeer badgasten vervoerd werden.

4.4. Dijken

Dijken en kaden zijn er in de gemeente Noordwijkerhout nauwelijks te vinden. Het aardlichaam van de spoorlijn ligt niet op Noordwijkerhouts grondgebied maar is wel visueel opvallend.

4.5. Militaire infrastructuur

De kustgemeenten Noordwijk en Katwijk, met tussenliggend gebied, werden in de Tweede Wereldoorlog door de Duitsers aangewezen als 'Stützpunktgruppe', een extra verdedigde, strategisch belangrijke plaats in de Atlantikwal. Een Stützpunktgruppe bestond uit een geconcentreerde groep kustverdedigingswerken: V-vormige, 8 meter diepe tankgrachten, twee meter hoge tankmuren, draketandversperringen. Wegen en spoorlijnen die het gebied doorkruisten konden afgesloten worden met kantelbare betonnen elementen. Binnen de ring van betonnen versperringen lagen: kustbatterijen, radarstations en commandoposten. Op grondgebied van de gemeente Noordwijkerhout werden op de landgoederen Nieuw- en Klein-Leeuwenhorst militaire bouwwerken aangelegd. De Duitsers sloopten Nieuw-Leeuwenhorst (1880-1943) voor een tankgracht. Alleen het koetshuis bleef gespaard. De huidige vijver was onderdeel van de tankgracht.

4.6. Nutsbedrijven

In 1924 werd Noordwijkerhout aangesloten op het gasnet en in 1913 op het Gemeentelijk Electriciteitsbedrijf van Leiden. In 1926 startte de waterleverantie vanuit de gemeentelijke drinkwaterleiding in Noordwijk.

---

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Algemeen

De gemeente Noordwijkerhout bestaat uit de kernen: Noordwijkerhout, De Zilk, Ruigenhoek en Piet Gijzenbrug. De ontwikkeling van De Zilk, Ruigenhoek en Piet Gijzenbrug hing vooral samen met de ontwikkeling van de bollenteelt.

De inwoners van de gemeente vonden tot 1950 vooral in de landbouw hun bestaansmiddel. In de 19e eeuw was dat vooral de veeteelt en de groente-kweek. Na de expansie van de bollenteelt vanaf 1890 werd dit de belangrijkste tak van landbouw: in 1930 was 56% van de beroepsbevolking werkzaam in de landbouw, in 1947 was dat 49,5%.

Tabel 1.: Bevolkingsontwikkeling in de gemeente Noordwijkerhout, 1828-1992

jaartal	aantal inwoners
1828	748
1837	845
1847	1.029
1860	1.207
1870	1.465
1880	1.550
1890	1.630
1900	2.145
1910	3.037

jaartal	aantal inwoners
1920	4.396
1930	6.275
1940	7.359
1950	9.118
1960	10.832
1970	13.491
1980	14.138
1990	15.022
1992	15.060

De bevolking van de gemeente groeide van nog geen duizend begin 19e eeuw naar meer dan 9000 in 1950. Vooral na 1890 groeide de bevolking fors. Na 1895 was die groei groter dan in Nederland gemiddeld, en na 1915 was de groei zelfs groter dan in de bollenstreek gemiddeld. Dit groeitempo werd veroorzaakt door enerzijds de groeiende gestichtsbevolking van St. Bavo en anderzijds door het zeer hoge vestigingsoverschot. De gestichtsbevolking van St. Bavo groeide van 114 in 1914 naar meer dan duizend patiënten en verplegers na de oorlog. Het vestigingsoverschot was het gevolg van de expansie in de bollenteelt: de werkgelegenheid nam door deze nieuwe teelt enorm toe, omdat per oppervlakte-eenheid de bollenteelt een veel grotere arbeidsinzet vereiste dan bij akkerbouw of veeteelt.

5.2. Kernen

5.2.1. Noordwijkerhout

Noordwijkerhout is een strandwallendorp, dat waarschijnlijk in de 11e of 12e eeuw ontstond. Het ligt op het breedste deel van de strandwal. Omstreeks 1500 waren er tussen

de 50 en 75 haardsteden of huizen. In 1795 had het dorp 617 inwoners, in 1840 860, in 1890 1600, in 1914 3600 en in 1947 5.770 inwoners.

Vanouds waren veeteelt en de groenteteelt belangrijke bestaansmiddelen in Noordwijkerhout. De oudste teellanden lagen rond de Schipperssloot. De groenten werden verkocht aan inmakers. In de 20e eeuw zorgde de veiling 'De Eensgezindheid' te Piet Gijzenbrug voor de afzet. Ook de Codro, de Coöperatieve Droogmakerij (tussen 1917 en 1921), eveneens in Piet Gijzenbrug gevestigd, nam grote hoeveelheden groente af. Na 1890 was er een enorme expansie van de bollenteelt, die vanaf die tijd het belang van groenteteelt en veeteelt veruit overvleugelde. Gedurende de Eerste Wereldoorlog, toen de (bollen)export stil lag en de groenten goed te verkopen vielen in Duitsland, veranderde kortstondig hier en daar weer bollengrond in teelland.

De industrie werd pas na de Tweede Wereldoorlog een bestaansmiddel van enige betekenis; Noordwijkerhout beschikte niet over ideale vestigingsplaatsfactoren; er was geen belangrijk kanaal of een rivier, en het wegenstelsel ter plaatse was zwak ontwikkeld. Twee vooroorlogse fabrieken van enige omvang waren: zuivelfabriek de Eendracht en de Ajam-fabriek voor airconditioning en verwarmingsapparatuur. Na de oorlog werd de machinefabriek Noordwijkerhout opgericht.

De ontwikkeling van het toerisme is in Noordwijkerhout veel minder dynamisch geweest dan in Noordwijk en heeft de ruimtelijke ontwikkeling ook veel minder gedomineerd. Omstreeks 1955 kende Noordwijkerhout 6 hotels, 37 zomerhuisjes en 53 particuliere adressen voor kamerverhuur. Het terrein Langeveld, waarop vanaf 1918 zomerhuisjes verschenen, ligt in de gemeente Noordwijk, maar de ligging is zodanig dat de huurders voor inkopen naar Noordwijkerhout kwamen en komen. Aan het Oosterduinse Meer bevindt zich het bungalowpark Sollasi.

In de kern Noordwijkerhout waren en zijn de verzorgende beroepen geconcentreerd en het gemeentelijk bestuursapparaat huist er. Vooral na 1930 groeide de detailhandel er sterk, hoewel de inwoners van de kern ook veel inkopen in Leiden en Haarlem deden. Al van voor de oorlog dateert het werkforensisme naar het IJmond-gebied en Haarlem. Inkomend forensisme was er nauwelijks.

De oudste delen van Noordwijkerhout liggen tussen twee hoofdwegen, die beide in noord-zuid richting over de strandwal voeren: de Herenweg-Dorpsstraat-Gooweg en de Kerkstraat. Tussen deze twee hoofdwegen lagen dwarsstraten en het witte kerkje, waaromheen de oudste bebouwing is te vinden. De meeste bebouwing uit de periode 1800-1945 werd door verdere verdichting gevoegd in deze al eeuwen bestaande bebouwingsstructuur (zie figuur 8a.). Het enige voorbeeld van planmatige woningbouw in deze periode is een wijkje met arbeiderswoningen, door A.J.Kropholler gebouwd in de periode 1920-1927 aan de Nieuwe Duinstraat, in opdracht van de Katholieke woningbouwvereniging St. Antonius van Padua. De vrije sector-woningen in de Julianastraat en het Julianaplein dateren uit de jaren dertig.

In de 19e eeuw beschikte Noordwijkerhout over één school. In 1955 telde de gemeente 13 scholen, waarvan er twee een streekfunctie hadden: de huishoudschool en de lagere tuinbouwschool, gesticht in 1945 in het gebouw van de gemeenteschool, uit 1882 aan de Havenstraat. In de kern staat een wit, N-H kerkje. In 1926 werd aan de rand van

Noordwijkerhout een nieuwe roomskatholieke kerk met begraafplaats gebouwd. Ook bij psychiatrisch ziekenhuis St. Bavo was een begraafplaats. Het oude raadhuis uit 1904 is van Ed. Cuypers en is nu ABN-bank. Het huidige raadhuis van A.J.Kropholler, gelegen aan de Herenweg en daterend uit 1930, is in 1956 vergroot. In 1880 (elders 1920) werd zuidoostelijk van de Kerkstraat de roomskatholieke St. Victorkerk met pastorie gebouwd. Het bijbehorende kerkhof dateert van 1824. Het Clemens-retraitehuis is een bezinningshuis, in 1910 gebouwd aan de Kerkstraat en in 1960 aan St. Bavo verkocht. De St. Josefkerk met pastorie, kerkhof en kapel ligt aan de Herenweg en dateert van na 1916. Het PTT-postkantoor werd in 1930 gebouwd aan de Havenstraat, maar werd in 1930 verhuisd naar de wijk Zeeburg. Het Dr. N.Oldenboornsanatorium functioneerde van 1905 tot 1986, toen het door brand verwoest werd. Van na de Tweede Wereldoorlog dateren: de wijk Boekhorst (na 1955), het plan Zeeburg (jaren zeventig, halfverwege de Zeestraat), en een supermarkt achter het witte kerkje waarvoor vijf panden gesloopt moesten worden. Boekhorst is de naam van een kasteel, in 1898 afgebroken.

Het huidige Bavo-terrein was een 35 hectare groot duingebied met een boerderij, dat in 1914 werd aangekocht om er de psychiatrische inrichting St. Bavo met kerkhof en pastorie op te bouwen. Later werden er nog wat percelen aan toegevoegd. P.J. Bekkers uit Amsterdam ontwierp het gesticht in paviljoen-vorm. In 1914 kwamen het hoofdgebouw, en de paviljoens St. Marie, St. Pieter, St. Jan en St. Jozef gereed. In 1915 werd het St. Aloysius opgeleverd, in 1917 de paviljoens St. Antonius en St. Paulus, en in 1920 St. Vincentius. In 1915 kwam de kapel gereed en in 1916 de wasserij met werkplaatsen. In 1937 werd het sanatorium voor geesteszieke tbc-patiënten geopend (het St. Beatrixpaviljoen). De meeste paviljoens werden na 1923 één of meerdere keren verbouwd en aangepast. De pannen bleken door harde wind regelmatig van de daken te waaien, waardoor tussen 1920 en 1923 de pannen vervangen werden door lei. In etappes verzezen er ook kassen, boomgaarden, sportvelden en plantsoenen. In de oorlog evacueerde men de patiënten naar elders, en hadden de gebouwen te lijden van de leegstand. Van na de oorlog dateren de nieuwe boerderij en uit 1961 het centrale ketelhuis met schoorsteen. De Van der Poelslaan loopt langs St. Bavo en heeft een vrij sterke helling, wat duidt op resten van de strandwal.

5.2.2. De Zilk.

In het noorden van de gemeente Noordwijkerhout ligt De Zilk. Het is van oudsher een agrarisch dorp. Er zijn weinig voorzieningen, men is afhankelijk van andere kernen. Door de ligging van De Zilk is men aangewezen op Hillegom. In 1840 woonden er 124 mensen, in 1890 167 en in 1947 waren er 1780 inwoners.

Al in de 19e eeuw was er een school. De monumentale rooms-katholieke Heilig Hartkerk met pastorie en begraafplaats werd in 1920 begonnen en in 1926 afgebouwd. Een klein, planmatig gebouwd woonwijkje dateert uit de jaren '20. De oudste straten zijn: de Regenvlietweg, die uitkomt op de Beeklaan, de Wassenaarseweg en de Zilkerduinweg.

5.2.3. Ruigenhoek

Ruigenhoek is een klein gehucht, ten zuiden van de Zilk. Ruigenhoek bestaat slechts uit een paar straten met huizen en (agrarische) bedrijfsgebouwen, op de plaats waar de Delfweg en de Oosterduinweg elkaar ontmoeten. Langs de Delfweg zijn momenteel veel bedrijven gevestigd.

5.2.4. Piet Gijzenbrug

Piet Gijzenbrug is een kern, die door de Trekvaart doorsneden wordt. Het deel aan de westkant van de Trekvaart hoort bij Noordwijkerhout, het deel aan de oostkant bij Voorhout. Het is een kleine, agrarische gemeenschap, waarvandaan in de 19e en 20e eeuw bloembollen en groenten per spoor en per boot werden vervoerd naar Haarlem en Leiden. Ook het veilinghuis stond hier van 1910 tot 1952 aan de 's-Gravendaalse weg. Van 1917 tot 1920 stond de CODRO (zie ook 5.2.1.), een coöperatieve groentedrogerij, met 200 personeelsleden in Piet Gijzenburg.

5.3. Verspreide bebouwing

Rond 1947 woonden er in Noordwijkerhout zo'n duizend mensen in verspreid liggende woningen, een zevende deel van het totaal aantal inwoners van de gemeente. Het grootste deel, zo'n 800, woonde ten noorden van de kern Noordwijkerhout. Bijvoorbeeld langs de Zilkerbinnenweg en de Trekweg liggen veel boerderijen en bollenschuren. Ten noorden van de kern lagen een camping en het bungalowpark Sollasi, met ten zuiden daarvan een deel van de psychiatrische inrichting Sancta Maria, die uit de jaren dertig dateert. Het andere deel van de inrichting ligt op Noordwijks grondgebied.

Vlashoven is een buurschap in het zuiden van de gemeente. De lintbebouwing is gesitueerd langs de Kerkstraat, waar ook de Heilig Hartkerk uit omstreeks 1830 aan ligt. De landgoederen Nieuw- en Klein-Leeuwenhorst liepen in de oorlog zware schade op. De Duitsers sloopten het kasteel voor een tankgracht. Alleen het koetshuis bleef gespaard. De huidige vijver is onderdeel van de tankgracht (zie ook 4.5.).

Binnen de gemeente bevindt zich ook het vakantiehuis De Vonk, in 1917 gesticht om stadskinderen in de gezonde zeelucht te laten verblijven. Theo van Doesburg werkte mee aan de geometrische detaillering, waarin voorboden van De Stijlbeweging zijn te herkennen.

LITERATUURLIJST

Algemeen en provinciaal:

- Aa, A.J. van der, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, (13 delen + suppl, Gorinchem, 1839-1851).
- *Atlas van historische vestingwerken in Nederland, deel IV, de provincieën Zuidholland en Zeeland* (Stichting Menno van Coehoorn, z.p., 1970).
- Beekman, A.A. *De wateren van Nederland. Aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven.* ('s-Gravenhage, 1948).
- *Een beeld van het Zuidhollandse landschap (1981-1988). Een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland, deel 1* (6 delen, z.p., 1981).
- *Beschrijving van de provincie Zuid-Holland behorende bij de waterstaatskaart* ('s-Gravenhage, 1967).
- *Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari ....* (C.B.S., 's-Gravenhage, 1950-heden).
- *De bodem van Nederland. Toelichting bij de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000.* (Stichting voor Bodemkartering, Wageningen, 1965).
- Buisman, J. (red.), *Zuid-Holland vanuit de lucht.* (Baarn, 1978).
- Craandijk, J. *Wandelingen door Nederland. Met platen naar de lithografiën van P.A. Schipperus en wandelkaartjes* (Haarlem, 1888)
- Dijksterhuis, R., *Spoorwegtracering en stedenbouw in Nederland; Historische analyse van een wisselwerking. De eerste eeuw: 1840-1940* (proefschrift, T.H. Delft, 1984).
- Don, P. (red.), *Kunstreisboek Zuid-Holland* (8e dr., Weesp, 1985).
- *Drinkwatervoorziening in Nederland 1913-1938, Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Centrale Commissie voor Drinkwatervoorziening en van het rijksbureau voor Drinkwatervoorziening* (Den Haag, 1938).
- Fruin, R. (red.), *Informatie up den staet faculteyt ende gelegenheit van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daerna te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaan in den jaere MDXIV* (Leiden, 1866).
- Fruin, R. (red.), *Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaan in den jaere MCCCCXCIII.* (Leiden, 1876).

- *Gedenkboek Twee eeuwen Waterstaatswerken* [z.p.z.j.].
- *Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland. Enige opstellen over de geschiedenis.* ('s-Gravenhage, 1976).
- Kley, J. van der (red.) *Vaarwegen in Nederland. Een beschrijving van de Nederlandse binnenvaartwegen.* (Assen/Amsterdam/Rotterdam/Brussel, 1967).
- Kroon, A.W. *Tegenwoordige staat van Zuid-Holland. Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkheden en verdere wetenswaardige plaatsen in die provincie.* (Amsterdam, z.j. 1862).
- *Lijst van Nederlandse gemeenten sinds 1830, waarvan de grens is gewijzigd, waarvan de naam is veranderd, die zijn opgeheven, nieuw gevormd of ingepolderd* (z.p., 1968).
- *De molens van Zuid-Holland* (Den Haag, 1980).
- Mulder, G.J.A. (red.) *Handboek der geografie van Nederland, deel III.* (6 delen. Zwolle, 1949-1959).
- *De ontwikkeling onzer electriciteitsvoorziening 1880-1938. Uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereniging van directeuren van electriciteitsbedrijven in Nederland.* (2 delen, Arnhem, 1948).
- Postma, C. (red.) *Holland in vroeger tijd; 18e-eeuwse beschrijvingen van steden en dorpen in Noord- en Zuid-Holland, deel III* (5 delen, 's-Gravenzande, 1963).
- *Provinciaal Verslag 1850-1940. Verslagen gedaan door de gedeputeerde staten aan de staten der provincie Zuid-Holland over de jaren 1850-1940.*
- *Register van beschermde monumenten* (Zeist, 1989).
- *Statistisch overzicht der Waterleidingen in Nederland over de jaren 1946 en 1947* (Leeuwarden, 1950).
- Steegh, A. *Monumenten Atlas van Nederland. 1100 Historische Nederzettingen in Kaart.* (2e druk, Zutphen, 1985).
- Straalen, B. van, en B. van Oyen (red.), *Holland rond 1840. Aspecten van het dagelijks leven op het Hollandse platteland* (Velsen/Den Haag, 1990).
- Teixeira de Mattos, L.F. (1906-1961) *De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland, deel I* (16 delen, 's-Gravenhage, 1906-1961).
- *Tuinbouwatlas van Nederland. Samengesteld door den Tuinbouw-voorlichtingsdienst van het Departement van Landbouw en Visscherij.* (z.p. 1941)

- Veen, H. van der, *Watertorens in Nederland* (Rotterdam, 1989).
- Vermooten, M. en Smit, T. *Spoortocht langs oude en nieuwe N.S.-stations: Noord- en Zuid-Holland en Flevoland* (Hapert, 1989).
- Vervloet, J.A.J. en Steegh, A.W.A.Th. *Bibliografie van de historische geografie*. (Wageningen, 1989).
- *Verzameling van gegevens betreffende de electriciteitsvoorziening in de provincie Zuid-Holland* ('s-Gravenhage, 1915).
- Wallenburg, C. van, *De bodem van Zuid-Holland. Toelichting bij blad 6 van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000*. (Wageningen, 1966).
- Witkamp, P.H. *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland*. (Tiel, 1877).
- Witkamp, P.H. en Sipman, M.A., *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Nieuwe uitgaaf* (Arnhem/Nijmegen, 1895).

Regionaal/lokaal:

- Brokken, H.M. (e.a., red.) *150 jaar Noord- en Zuid-Holland* ('s-Gravenhage, 1990).
- Klerk, G. de. *Noordwijkerhoutse historiën, tussen de wereldoorlogen* (Noordwijkerhout, 1984).
- Oerlemans, H., *Landschappen in Zuid-Holland* ('s-Gravenhage, 1990).
- *Rond de koepel van Sint Bavo 1914-1964, gedenkboek ter gelegenheid van het gouden jubileum van de psychiatrische inrichting Sint Bavo te Noordwijkerhout van de Broeders van Liefde*, (Nijmegen, 1965).
- *Noordwijkerhout, een studie van de sociaal-economische structuur en de stedenbouwkundige problemen* Landbouw-economisch Instituut, Instituut Stad en Landschap, Economisch-technologisch Instituut voor Zuid-Holland (z.p., 1957).
- Warmerdam, P.A., *Noordwijkerhout in oude ansichten* (Zaltbommel, 1985).
- Warmerdam, P.A. en P. Van den Burg, *Noordwijkerhout in oude ansichten, deel 2* (Zaltbommel, 1991).

GEBRUIKTE KAARTEN:

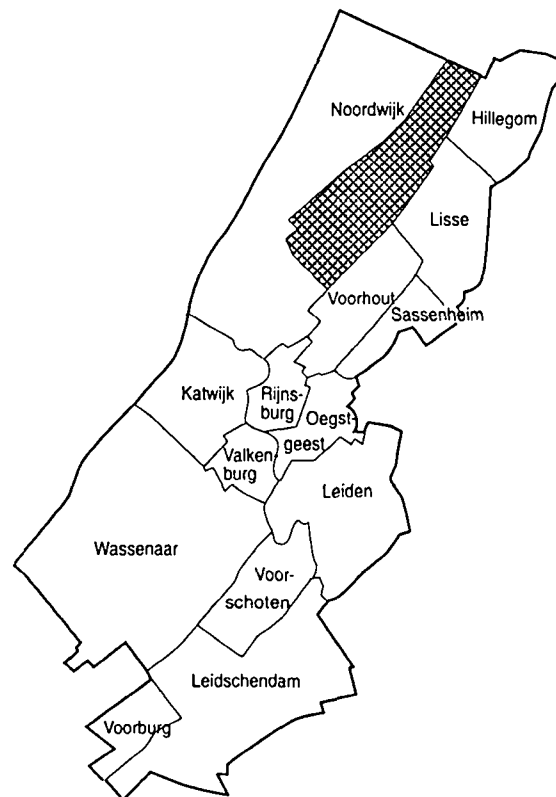
- *Topografische en militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, 1:50.000. In: Grote historische atlas van Nederland, deel I, West-Nederland, 1839-1859* (Groningen, 1990).bladnummers:
24 II: (Zandvoort, Hillegom, Noordwijkerhout) : uitgave: 1850.
30 II: (Noordwijk aan Zee, Katwijk aan Zee, Leiden) : uitgave 1850/1851
- Kuyper, J., *Gemeente-atlas van Nederland. Derde deel, Zuid-Holland* (Leeuwarden, 1865, herdruk Groningen, 1971).
- *Chromotopografische kaart des Rijks, 1:25.000. In: Historische Atlas Zuid-Holland* (Landsmeer, 1989).
bladnummers:
364 (Hillegom) verkend: 1876, herzien: 1892/1912, uitgave: 1916.
383 (Lisse) verkend: 1875, herzien: 1888/1912, uitgave: 1914.
- *Topografische kaart van Nederland, 1:25.000. In: Grote Provincie-atlas, Zuid-Holland* (Groningen, 1990).
bladnummers:
24 H (Noordwijkerhout 1988)
30 F (Leiden) 1990

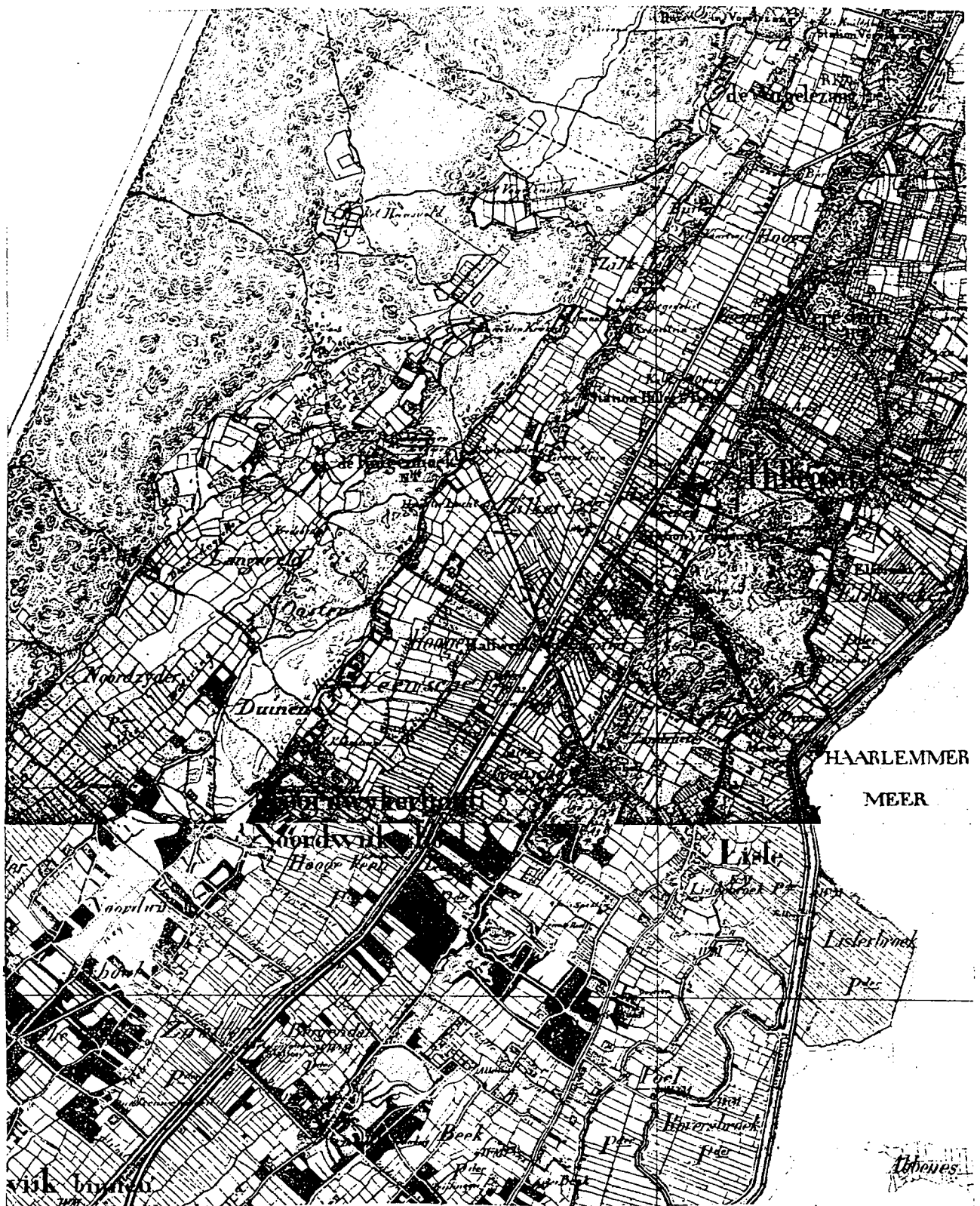
Figuur 1a.

Gemeente Noordwijkerhout

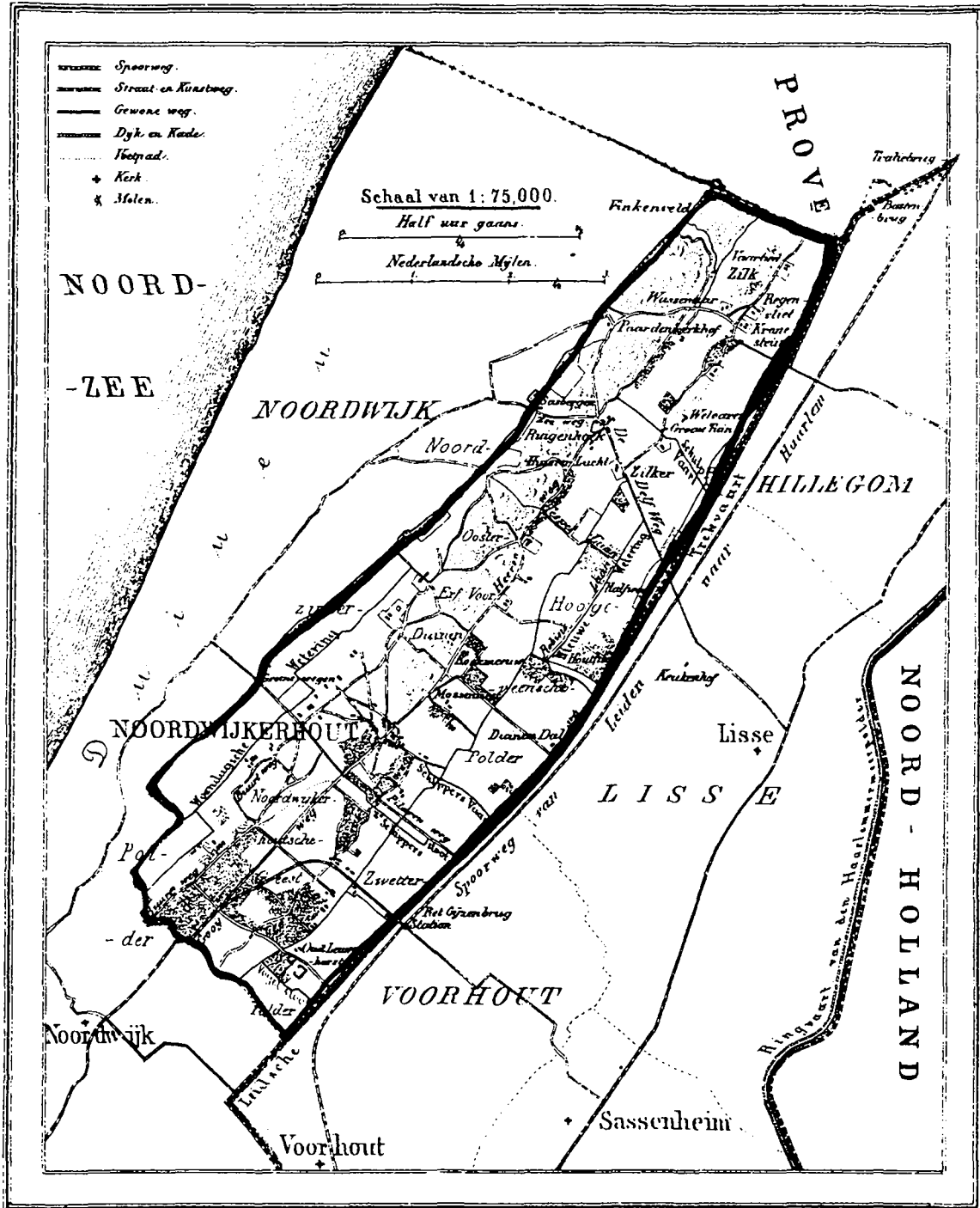
schaal 1 : 300.000

Figuur 2: Uitsnede topografische kaart, schaal 1:50 000, bladnrs. 24 II en 30 II (1850/1851).

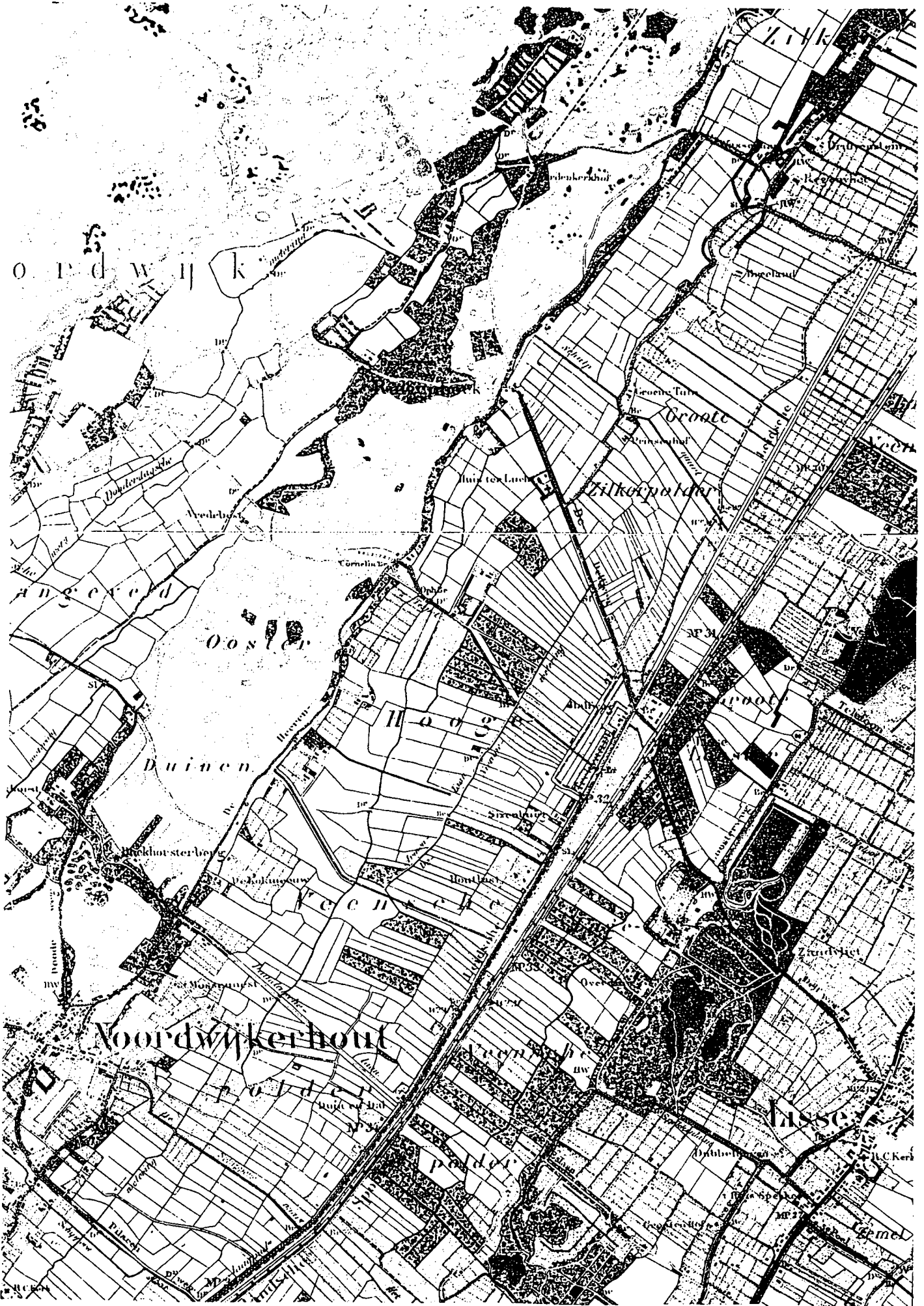

Geteekend door J. Kuiper.

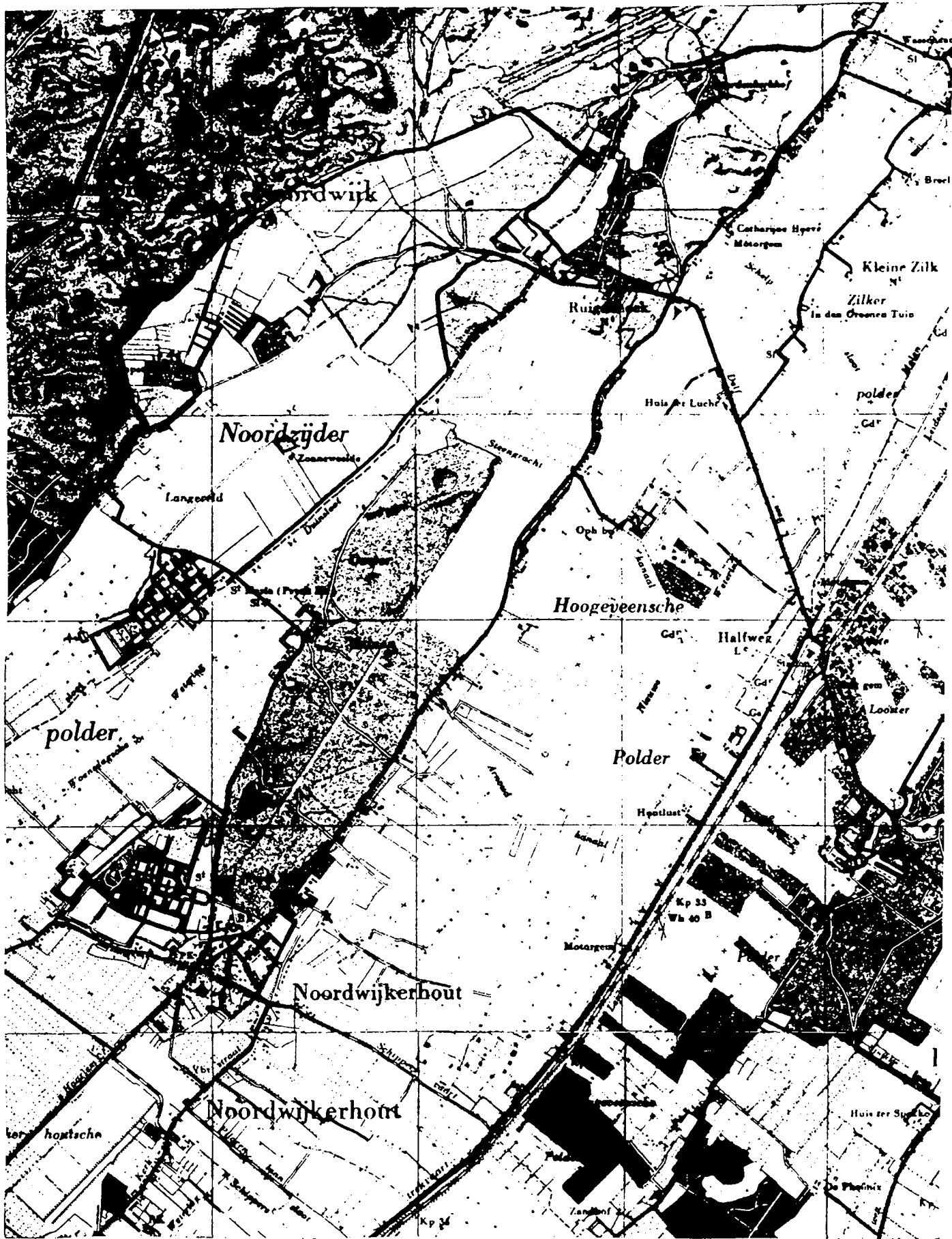
Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

2319 Huizen. 1329 Inwoners.

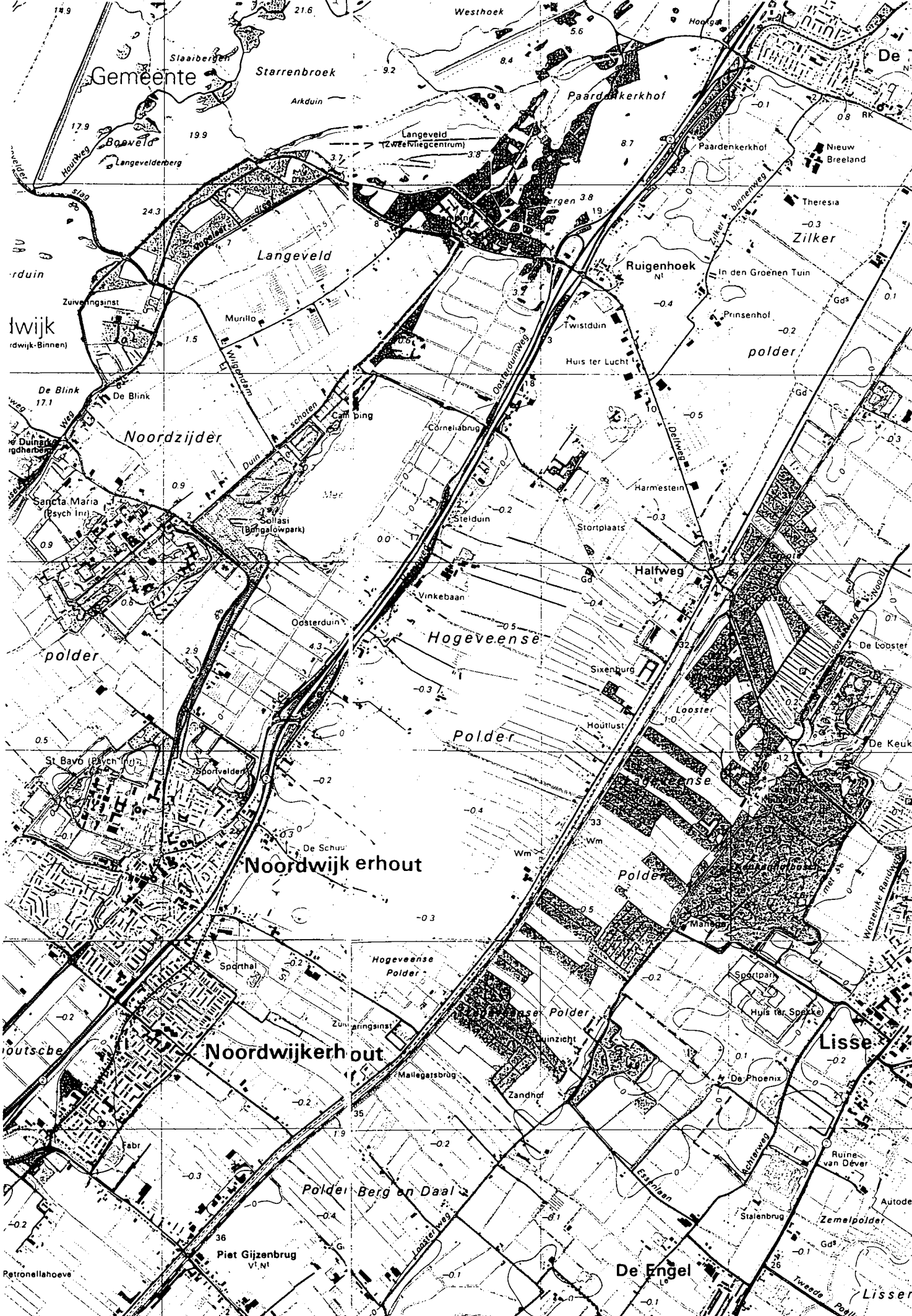
Figuur 3 : Gemeente Noordwijkerhout in 1867. Uit de Gemeente-atlas van J. Kuiper.

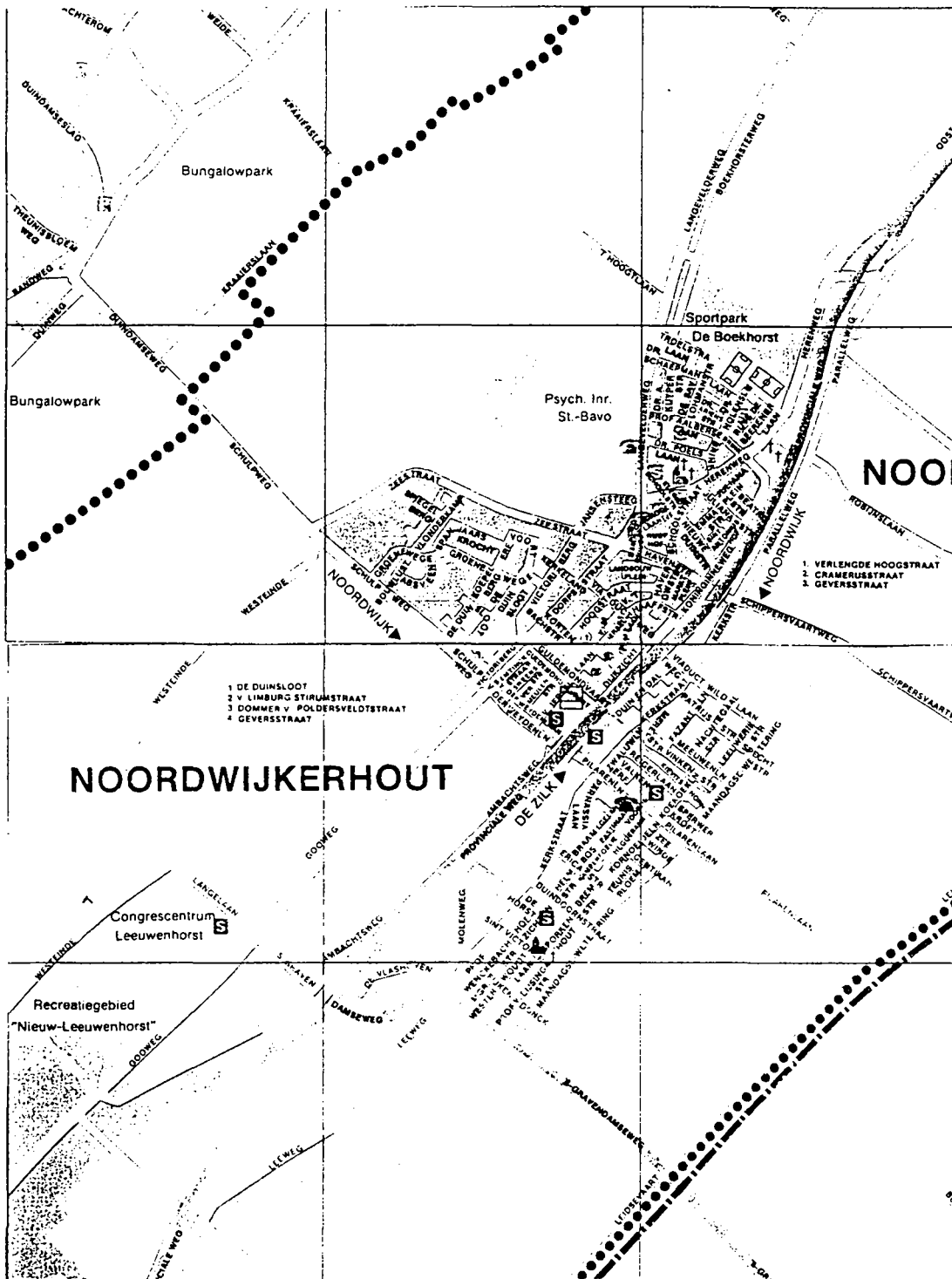
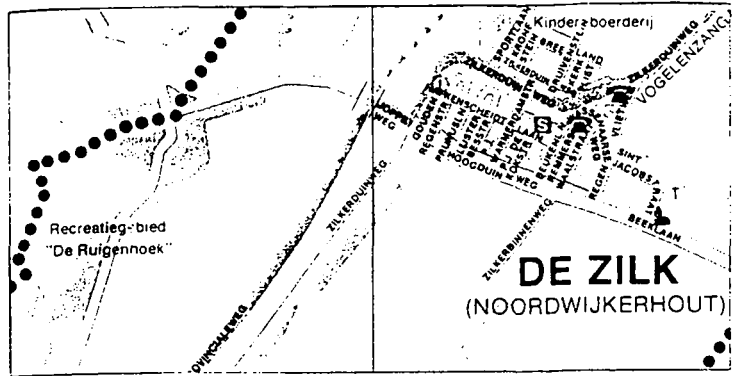
Figuur 4: Uitsnede topografische kaart, schaal 1:25 000, bladnr. 364 (1892/1912) en 383 (1888/1912).

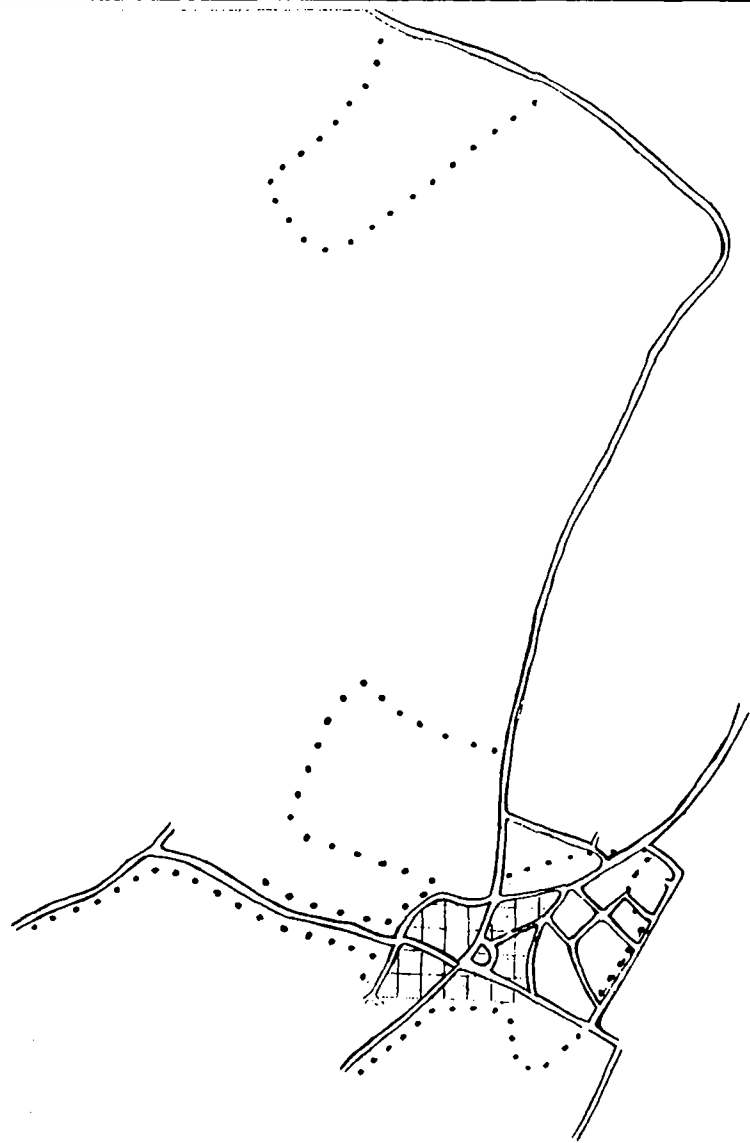
Figuur 5: Uitsnede topografische kaart, schaal 1:25 000, bladnr. 24 H en 30 F (1946).

Figuur 6: Uitsnede topografische kaart, schaal 1:25 000, bladz. 24 F (1955) en 50 F (1990).

Figuur 7 : Straatnamenkaarten van de Zilk en Noordwijkerhout.

Figuur 8a. Functioneel ruimtelijke ontwikkeling van Noordwijkerhout in hoofddijken, 1850-1945.

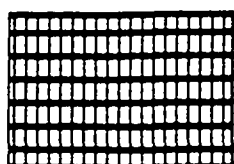

Figuur 8b: Noordwijkerhout in 1989 (ter vergelijking).

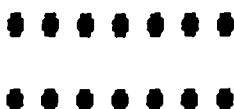
LEGENDA BIJ DE KAART VAN DE FUNCTIONEEL-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING
IN HOOFDLIJNEN ± 1850-1945

K E R N

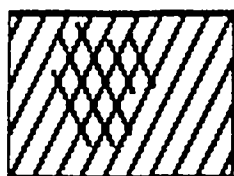
Gehucht, dorp, stad

Bestaande kern ± 1850

Omvang kern ± 1945

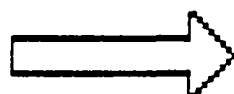
Terrein gedomineerd door
Nijverheid, Handel en Industrie:

± 1850

± 1945

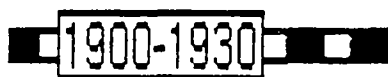
Richting van Algemeen-Ruimtelijke ontwikkeling

Lineaire ontwikkeling

Hoofdweg met jaar van opening

Spoorweg met openings- en sluitingsjaar

Lokaalspoorweg met openings- en sluitingsjaar
Tramweg met openings- en sluitingsjaar

Spoor-/tramwegstation

Spoor-/tramwegstation opgeheven

Waterloop met jaar van opening

B. BEOUWINGSKARAKTERISTIEK VAN DE GEMEENTE NOORDWIJKERHOUT

Inleiding

Het grondgebied van de gemeente Noordwijkerhout omvat de kernen Noordwijkerhout, De Zilk, Ruigenhoek en Piet Gijzenbrug. Noordwijkerhout is een strandwallendorp dat zich ontwikkelde langs en tussen de twee op strandwallen aangelegde hoofdwegen, de Herenweg-Dorpsstraat-Gooweg en de Kerkstraat, die met elkaar verbonden worden door een aantal dwarswegen, zoals de in het centrum gelegen Havenstraat (verlengde Zeestraat). De oudste bebouwing concentreerde zich rond het "Witte Kerkje". Aan het einde van de vorige eeuw werd ten zuidoosten van de Kerkstraat een tweede kerk gebouwd, de R.K. St. Victorkerk. Rond deze kerk ontwikkelde zich met name na de aanleg van de Provinciale Weg een tweede bebouwingskern. Het ontstaan van de buurtschappen De Zilk, Ruigenhoek en Piet Gijzenbrug hangt nauw samen met de ontwikkeling van de bloembollenteelt. Anders dan in Hillegom en Lisse kwam deze teelt hier eerst in deze eeuw op gang, toen men ook minder gunstige gronden in cultuur ging brengen. Grote complexen bollenschuren zijn hier niet te vinden. De bedrijven zijn meestal klein en bestaan uit een woonhuis met een daartegenaan gebouwde schuur. Piet Gijzenbrug was destijds de plaats waarvandaan de bloembollen naar elders werden vervoerd (per schip, later ook per trein). Naast het café aan de 's-Gravendamseweg bevindt zich hier nog het eerste veilinggebouw van Noordwijkerhout.

Dorpsbebouwing

Van planmatige woningbouw is in Noordwijkerhout nauwelijks sprake. De meeste bebouwing is het gevolg van verdichting en speculatiebouw. Enigszins planmatig is het wijkje van de architect A.J. Kropholler aan de Nieuwe Duinstraat, gebouwd in de jaren 1920-1927 door de R.K. woningbouwvereniging St. Antonius van Padua. Verder staan aan de Kerkstraat (richting Parallelweg) nog enkele blokjes woningen die eenvormig zijn en in één bouwcampagne werden gesticht. In De Zilk is een wijkje te vinden dat dateert uit de jaren '20. In Piet Gijzenbrug staan langs de 's-Gravendamseweg enkele rijtjes eenlaagse arbeiderswoningen uit het begin van deze eeuw (zogenaamde "mansardekapjes").

Bijzondere bebouwing

In Noordwijkerhout bevinden zich enkele bouwwerken van bekende architecten. Te noemen zijn het voormalige raadhuis van de hand van Ed. Cuypers uit 1904, het monumentale raadhuis van A.J. Kropholler uit 1930 en het vakantiehuis De Vonk van J.J.P. Oud en Th. van Doesburg uit 1917. Tevens zijn karakteristiek de verschillende R.K. complexen, zoals de St. Victorkerk met pastorie, het Clemenshuis (aan de Kerkstraat) en de St. Josephkerk met pastorie, kerkhof, kapel en school (aan de Herenweg). Monumentaal is verder de psychiatrische inrichting St. Bavo (1914-1929), met verschillende paviljoen en een kerkhof. Tegenover dit complex staan enkele villa's die destijds werden gebouwd voor de directeur en de artsen van "De Bavo"; opmerkelijk is de overeenkomst in stijl tussen de verschillende gebouwen (paviljoens en villa's). In De Zilk staat eveneens een monumentale R.K. kerk met pastorie.

Ten zuiden van Noordwijkerhout bevindt zich het landgoed Leeuwenhorst. Behalve het terrein resteren hiervan nog het jachthuis, het koetshuis van Groot Leeuwenhorst, een boerderij, poortgebouwtjes en Klein Leeuwenhorst met een koetshuis. Ook zijn nog intact de achttiende-eeuwse postamenten van het toegangshek van Groot Leeuwenhorst.

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

NOORDWIJKERHOUT

Stedebouwkundige typologie

Gebieden met bijzondere waarden

1. Stedelijk ingericht gebied

1.1 Algemeen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- vaak eenvoudig of op pré-stedelijke structuur geënt stratennet
- stenen straten, geen voortuinen
- voornamelijk aaneengesloten bebouwing
- bebouwing deels complexgewijs, complexgrootte variabel

1.2 Stedelijk village gebied

- functie: wonen
- ligging in stedelijke context
- planmatige ontwikkeling
- stratennet royaal van opzet met soms bijzondere patroon- of vormkenmerken
- stenen straten met veelal ondiepe voortuinen
- bebouwing aaneengesloten of vrijstaand op geringe onderlinge afstand
- twee of meer bouwlagen hoog

2. Niet-stedelijk ingericht gebied

2.1 Algemeen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- vaak eenvoudig of op pré-stedelijke structuur geënt stratennet
- regelmatige voortuinen
- weinig aaneengesloten bebouwing
- bebouwing voornamelijk niet complexmatig

2.2 Tuinwijkachtige ontwikkeling

- functie: wonen
- planmatige ontwikkeling
- stratennet soms met bijzondere patroon- en vormkenmerken
- groene straten, voortuinen
- voornamelijk half open blokken, strokenbouw
- bebouwing complexmatig

2.3 Village gebied

- functie: wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- stratennet vaak met bijzondere vormkenmerken
- groene straten, tuinen rondom
- voornamelijk losse bebouwing
- bebouwing voornamelijk niet complexmatig

3. Gebied zonder woonfunctie

3.1 Industriegebied

- functie: industrie / bedrijvigheid / handel / verkeer
- inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of functies

3.2 Groen gebied

- functie: openlucht recreatie (park, sportterrein, begraafplaats, enz.)
- voornamelijk onbebouwd terrein
- inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of functies

4. Ander gebied

- functie: a. Medisch sociaal

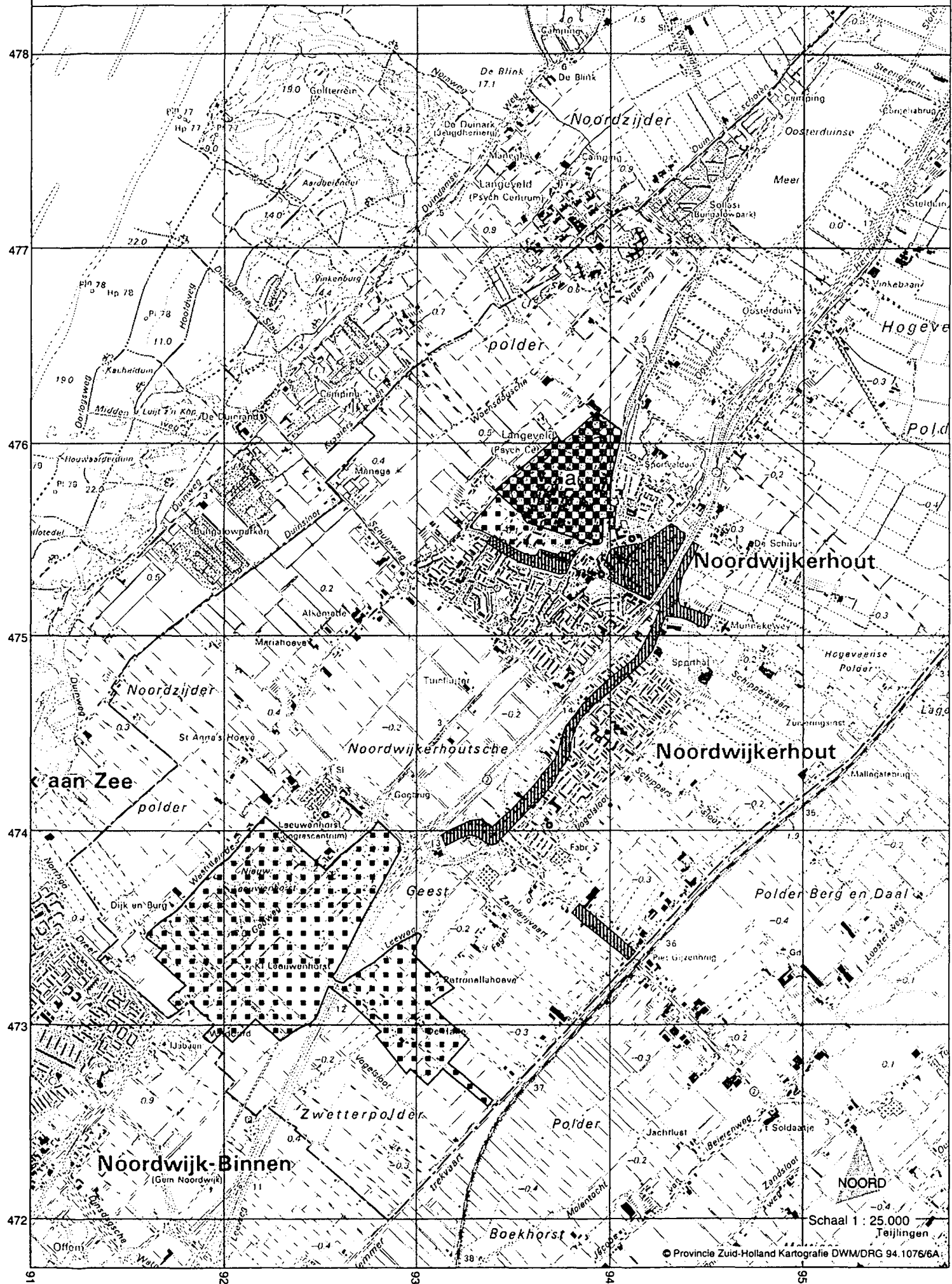
Na 1945 gereconstrueerd gebied

2 Leeuwenhorst

1 St. Bavo

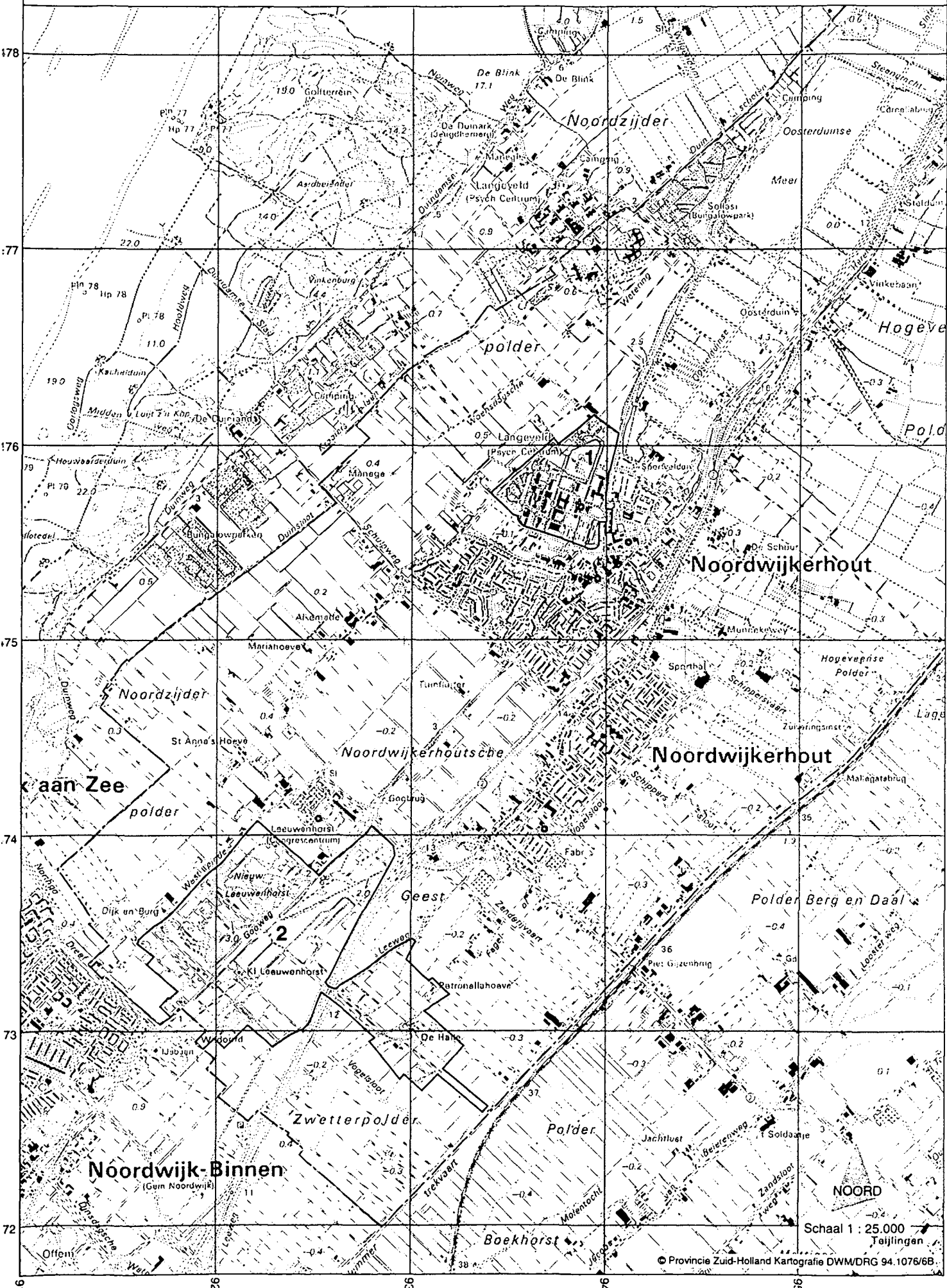
NOORDWIJKERHOUT

Stedebouwkundige typologie

NOORDWIJKERHOUT

Gebieden met bijzondere waarden

D. GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN IN NOORDWIJKERHOUT

1. St.Bavo
2. Leeuwenhorst

Criteria	Gebieden	
	1	2
I. Intrinsieke stedenbouwkundige kwaliteit, zoals:		
1. kwaliteit van het ruimtelijke concept;	+	+
2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen	+	+
3. betekenis vanwege architectonische/architectuur-historische kwaliteiten	+	+
4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkeling (bv. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark).	+	+
II. Bijzondere historische betekenis, zoals:		
1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke, culturele, geestelijke, sociale economische of algemeen historische ontwikkeling;	+	+
2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedenbouwkundig denken;		
3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering).		
III. Stedenbouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:		
1. betekenis als onderdeel van een groter geheel;		
2. betekenis vanwege de ruimtelijke relaties met de omgeving;	+	
3. betekenis vanwege markering van het landschapsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel.	+	+
IV. Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)	+	+
V. Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten).		

Toelichting

1. St Bavo

De psychiatrische inrichting St. Bavo in het noordwesten van de bebouwde kom van Noordwijkerhout vormt een bijzonder gebied met verschillende parken en tuinen, paviljoens en een kerkhof. De oorspronkelijke aanleg is nog duidelijk herkenbaar. De na-oorlogse uitbreidingen sluiten qua schaal en situering nauw aan bij de voor-oorlogse gebouwen en structuren. De grenzen van het gebied worden grotendeels gevormd door de begroeiing, die de inrichting omgeeft (zie kaartje). Enkele villa's aan de Langevelderweg zijn vanwege hun functionele relatie met de inrichting binnen de begrenzing gebracht. Het complex omvat een aantal monumentale gebouwen, gesitueerd in een boomrijke omgeving met parken. De gebouwen zijn in een oorspronkelijke axiaal opgezette structuur gegroepeerd langs een rechthoekig wegenpatroon met het hoofdgebouw prominent gesitueerd in het midden van de hoofd-as. De groepering van de bijgebouwen is door latere toevoegingen niet (meer) symmetrisch. De oorspronkelijke tuinaanleg is nog aanwezig, inclusief de volkstuintjes en de Engelse tuin (het Bavopark, aangelegd in landschapsstijl met een vijverpartij) in het uiterste westen. Het Bavo-terrein was oorspronkelijk een 35 hectare groot duingebied met een boerderij. Het werd in 1914 aangekocht om er een psychiatrische inrichting op Rooms-Katholieke grondslag te vestigen. Onderdeel van het complex waren onder meer een kapel, een pastorie en een begraafplaats. P.J. Bekkers uit Amsterdam ontwierp het gesticht in paviljoenvorm. In 1914 werden het hoofdgebouw en de paviljoens St. Marie, St. Pieter, St. Jan en St. Jozef gebouwd. In 1915 werd St. Aloysius voltooid; in 1917 de paviljoens St. Antonius en St. Paulus en in 1920 St. Vincentius. In 1915 werd de kapel voltooid en in 1916 de wasserij met werkplaatsen. In 1937 werd het sanatorium voor geesteszieke tbc-patiënten geopend (het St. Beatrixpaviljoen). De meeste paviljoens werden na 1923 één of meerdere keren verbouwd en aangepast. In verband met de sterke winden langs de kust werden in 1920-1923 de pannen vervangen door leien. Daarnaast werden in een aantal fasen kassen, boomgaarden, sportvelden en plantsoenen aangelegd. Na de oorlog werden onder meer een boerderij en het centrale ketelhuis met schoorsteen (1961) aan het complex toegevoegd. Tegenover de ingang van het complex aan de Langevelderweg staan enkele villa's die destijds werden gebouwd voor de directeur en de artsen van de inrichting. Het terrein van St. Bavo met de bijhorende aanleg en (paviljoen)bebouwing is een karakteristiek voorbeeld van een sociaal-medisch ingericht gebied uit de eerste decennia van deze eeuw.

2. Leeuwenhorst

Het landgoed en gebied rondom Leeuwenhorst vormt van oudsher een groene enclave tussen de dorpen Noordwijkerhout en Noordwijk-Binnen. Ten weerszijde van de Gooweg liggen twee parken: ten noordwesten van de weg Nieuw Leeuwenhorst, ten zuidoosten Klein Leeuwenhorst. Een derde groenvoorziening, het voormalige Oud Leeuwenhorst, wordt van de twee eerder genoemde parken gescheiden door de na 1945 aangelegde rijksweg A 4, die op een dijklichaam ligt, waardoor het verkeer enigszins aan het oog wordt onttrokken. Leeuwenhorst behoort tot de vele groengebieden in de regio, die vanaf de 17e eeuw zijn aangelegd op de strandwallen. In de tweede helft van de 19e eeuw is het gebied heringericht. Van de architect C.E.A. Petzold zijn tekeningen bekend, vervaardigd in opdracht van graaf Limburg van Stirum, maar deze zijn nooit uitgevoerd. Ofschoon het uit drie componenten bestaat vormt het gebied vanuit historisch, functioneel en landschappelijk oogpunt een samenhangend geheel en heeft het cultuurhistorische waarde.

De grenzen van het gebied volgen zo veel mogelijk de boszoom (zie kaartje), die soms samenvalt met wegen (het Westeinde, de Leeweg). Het voormalige Oud Leeuwenhorst bevat een aantal boerderijen, waaronder de Petronellahoeve (1875) en De Halle (1874), die aan lange, met bomen beplante oprijlanen liggen. De boerderijen liggen in een overgangsgebied (weiden) tussen de groenaanleg en de bollenvelden. Achter De Halle ligt een omgracht terrein, dat aan een oudere bebouwing herinnert. Temidden van de bos-aanplant aan de Leeweg staat nog het voor Oud Leeuwenhorst karakteristieke jachthuis uit het laatste decennium van de 19e eeuw. Ten noorden van de Rijksweg A 4 en de Leeweg ligt Klein Leeuwenhorst, aangelegd met rechte lanen parallel aan de Gooweg. Het landhuis is uitgevoerd in neo-klassicistische stijl (1858), terwijl de slingerende vijver achter het huis herinnert aan de 19e eeuwse Engelse landschapsstijl. Van het park maken verder deel uit het koetshuis (circa 1900), het poortgebouw (1879) en een vrijstaande woning (circa 1920). In de tuin, die van de weg gescheiden wordt door opmerkelijke hekwerken, staat een aantal beeldhouwwerken. Ook Nieuw Leeuwenhorst vertoont kenmerken van zowel een formele aanleg (met rechte lanen) als van een aanleg in landschapsstijl (slingerende waterpartijen, golvend terrein). Het landhuis (uit 1880) is in 1943 gesloopt, toen het gebied een militaire bestemming kreeg. Daarbij werden wallen aangelegd en een tankgracht gegraven. Deze tankgracht is na de oorlog omgevormd tot de huidige, met bosbeplanting omzoomde, vijver. Het koetshuis (1884) bleef gespaard en herinnert nog aan het oude huis Leeuwenhorst, dat in de 17de eeuw door raadpensionaris Gaspard Fagel werd bewoond. Langs de westzijde van het Westeinde staan boerderijen. Vermoedelijk zijn enkele van oorsprong oude pachtboerderijen van het landgoed geweest, maar deze relatie is reeds lang geleden verbroken. Ook de agrarische bedrijfsvoering (tuinbouw/bollenteelt) herinnert niet meer aan hun oude functie. De landgoederen van Leeuwenhorst vormen tesamen een karakteristiek, gevarieerd binnenduinlandschap met opgaand bos uit verschillende eeuwen en karakteristieke waterpartijen en hoofdzakelijk laat-19e eeuwse bebouwing. Verder maken enkele kavels weiland en enkele bollenvelden deel uit van het gebied, dat doorsneden wordt door twee hoofdwegen, die op de strandwallen aangelegd zijn: de rijksweg A 4 en de Gooweg.
